

1) Երջապէս՝ խորհրդարանին դիմաց, մեծ հոգաբարձուն Վոնտէ իշխանը՝ Թագաւորին տան բոլոր պաշտօնականները կանչել տուաւ, ու հոն իր գաւազանը կոտրեց՝ ըսելով անոնց, որ Թագաւորին տունը կործաներ է, և թէ իրենց գլխուն ճարը տեսնեն. և խոստացաւ ալ, որ նոր Թագաւորին ամէն բարեխօսութիւն կ'ընէ, որ զիրենք նոյն պաշտօններուն մէջ հաստատել տայ:

Այս արարողութիւնները կատարուեցան 1 ուգովիկոս ժ. Դին, 1 ուգովիկոս ժ. Եին, և մեծաւ մասամբ 1 ուգովիկոս ժ. Ըին Թաղման ալ, որ 1824 տաւոյն եղաւ:

Վաղղիոյ Թագաւորաց յուղարկաւորութիւնը սովորաբար քառասուն օրունէ ետքը կը կատարուէր, և այս միջոցս արքունական անկողնի մէջ կը դնէին իր մոմէ արձանը՝ ամենայն փառաւորութեամբ հագուեցուցած ու ժողովրդեան կը հանէին: Կերակրոյ աւտեն իբրեւ թէ ողջ ըլլար, այնպէս կը սպասաւորէին իրեն. սեղանին ծառայողները բոլոր ազնուականներ էին, որոնք այս պաշտօնն ունէին. ձեռք լուրու ամանը արքունի աթոռին քով կը բերուէր, ինչպէս թէ Թագաւորը ողջ ու հոն նստած ըլլար, և ձեռաց սրբիչը հազարապետը հոն գտնուած աւելի պատուաւոր մարդուն կու տար՝ որ Թագաւորին տայ: Եղանին ծառայութիւնները կը շարունակուէին ամենայն պարտուպատշաճ յարգութիւններով, և ամէն անգամ՝ որ սովորութիւն ունէր Թագաւորը գինի խմելու՝ բաժակը կը մատուցանէին. և սեղանն օրհնողը կարդինալ մը կամ ուրիշ մեծ եկեղեցական մը կ'ըլլար:

II. Վիոնեսիոսի աբբայարանն ու եկեղեցին այդպիսի հարստութիւններով ու առանձնաշնորհութիւններով ճոխացած էին մինչև 1792 տարին. բայց ալ իրենց խեղճութեան օրերը հասեր էին: Աբբայարանը ուրիշ մեծ նաստանաց հետ մէկտեղ վերցուեցաւ. իսկ եկեղեցւոյն գալով՝ իր Թագաւորաց քերականները կործանուեցան ու ոսկե-

րոտիքը հանեցին ցրուեցին ասպտամբ. իսկ 1794ին ինչուան խօսք ալ կ'ըլլար՝ որ հիմէն բոլորովին քանդուի: Թագաւոր այս մտածութիւնը ի գործ չդրուեցաւ, բայց կապարէ ծածքը վրայէն հանեցին ու գնտակ շինելու գործածեցին, ինչպէս նաև ապակափեղկերը: Կայսերութեան ատեն՝ իր նախնի պայծառութիւնը սկսաւ տեսնել. որովհետև Կաթոլէոն 1806ին փետրուարի 20ին վճռեց, որ իր ցեղին կայսերքը հոն Թաղուին. բայց ինքը հոն չթաղուեցաւ: II. Վիոնեսիոսի ինամք քով նորոգութիւն տրուեցաւ, և Պուրպոնեանց վերադարձին ատեն՝ այնպիսի շինուածքներ սկսան հոն շինուիլ, որ Վաղղիոյ գեղեցկագոյն եկեղեցեաց կարգը դարձեալ պիտի անցընէին զանիկայ. և ասոնք ինչուան հիմա կը շարունակուին: Փառաւոր դերեզմաններէն ոմանք նորէն շինուեցան, ինչպէս հակուերի, Կանդիլտ Թագուհւոյն, Ափրանկիսկոսի, ժ. Բ. 1 ուգովիկոսի, Բենրիկոսի դամբանները: II. Եր Ռուբինեանց վերջին և ոն Թագաւորին գերեզմանն ալ ի սկզբան հոս էր. բայց Յեղափոխութենէն ետքը Կելեստինեանց եկեղեցին փոխադրուեցաւ:

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վիկտոր Ալֆիերի:

II. Եծին Վոնէյլի ու Ռասինի հանձարոյն արգասեաց վրայ խօսելու ատեն՝ տեսանք որ ողբերգութիւնը Վաղղիացւոյ քով զարմանալի բանաստեղծութիւն մը, գեղեցիկ ճարտասանութիւն, նոր ատենուան արուեստ ու նոր բարեկրթութիւն, և օտարածին սովորութիւններու տակ որ և իցէ կրից կենդանի ու փայլուն նկարագիր մը առաւ: Վարձանք է էյքսբիւրի հանձարը մտածեցինք, և տեսանք որ իր ողբերգութիւնները բոլոր ազգի մը ոգին իբրեւ պատկերի մը պէս կը բովանդա-

կեն . իրեն տեսարանին վրայ իրական կենաց վիճակը նկատեցինք , այսինքն ամէն կարգի անձանց գեղեցկութեան գաղափարը մէկտեղ հաւաքած . տեսանք որ ժամանակի և տեղւոյ միութիւնը բոլորովին զանց ընելով՝ ընտանի տեսարանաց մէջ կ'երթայ կը փնտրուէ դիւցազնը ու այնպէս ծանօթ կ'ընէ մեզի զանիկայ , կամ թէ աւելի պարզ ըսելով՝ բնաւորութիւնները պատմական ծանօթութեամբ մը կը ցուցնէ մեզի , նոյն ատենուան ժամանակին վրայ տեղեկութիւն ալ տալով : Խտալական թատրերգութիւնը Վաղղիացւոց ու Նիգղիացւոց փառացը արժանի նախանձորդ՝ Սիկտոր Միքիէրի մը հանեց , որուն վրայ միայն հիմնուած է իր ողբերգական պարծանքը : Բայց մտածութիւն մը ընենք հոս . այն Միքիէրին , որ արժանապէս բոլոր իր ազգայնոց զարմանքը գրաւեց ու իրենց սէրն ստացաւ , որ իր մահունէն կէս դարէ մը ետքն ալ՝ նոյն փառօք կը հռչակի ու կը մեծարուի , թշուառաբար այդ մեծ հանձարը իր ողբերգութեանց մէջ Խտալացւոց ազգը չներկայացնեն մեզի , ինչպէս որ կը փափաքէինք իմանալու . ինքը Միքիէրեայ ոգին միայն ցոլացընելով՝ կ'ուզէ իր ազգը անոր վրայ ձեւացընել ու կազմել . որով աւելի Խտալացւոց նոյն ատենուան քաղաքական մտածութեան ու վիճակին գաղափարը կուտայ , քան թէ ազգային թատրերգութեան օրինակ : Սերեմն իր այս վարքին մէջ զինքը ու իր ոգին քննենք ճանշանաբ , որպէս զի անով տեսնենք թէ իր ողբերգութեանց վրայ ինչ կնիք տպաւորեց , և անով կշռենք իր գրութեանը :

Սիկտոր Միքիէրի 1749 տարւոյն յունուարի 17^{ին} Վիեննայի Միքի պըղտիկ քաղաքը ծնաւ ազնուական ու հաբուստ տնէ : Երեւակայէ ոգի մը ազատասէր , վայրագ , հպարտ , սաստիկ բորբոքող , ամենագործունեայ , այսպիսի ծնաւ Միքիէրի . և իր կենաց առաջին դիպուածները անսանձ բնաւորութեան մը զարգանալուն ճառացեցին :

Շատ պզտիկուց կորսնցուց իր ծերունի հայրը . քիչ ետքը մայրն ալ երկրորդ անգամ ամուսնանալով՝ Միքիէրի քրոջը հետ մէկտեղ հօրեղբօրը ձեռքը յանձնուեցաւ . բայց որչափ կարօտ այնչափ պակաս ինամք տարուեցաւ վրան : Ինը տարուան Վուրին գնաց , և հոն ազնուականաց դպրոցը մտաւ . այնպիսի տեղ մը , ինչպէս որ ինքը կը նկարագրէ , ուր տղայք ծնողաց մխիթարանք պատրաստուելու տեղ՝ ունեցած լաւ զգացմունքնին ալ կը կորսնցընէին : Ինչ պիտի սորվէր այնպիսի տեղ այդ բնութեամբ աշակերտ մը . բայց եթէ իր բերմանցը բոլորովին տեղիք տալ : Տարիներ անցուց հոն , առանց իր բնիկ լեզուին քերականութեանն ալ տեղեկանալու . և հիւանդութիւններ ալ քաշելով՝ դատարկութիւն մը տիրեց վրան . և մտաց այսպիսի անգործութեան մէջ՝ մարմնոյ կրթութեանց չափազանց սէր մը ձգեց . իսկ ինչ ըսենք իր ձիասիրութեանը համար , որ ինչուան կենաց վերջը չթողուց , ու գրեթէ կրնանք ըսել՝ իր առաջին կիրքերէն մէկն եղաւ . բայց ասիկայ շատ օգտակար եղաւ իր հիւանդոտ կազմուածքին :

Տասնըչորս տարուան երբ տէր եղաւ իր ստացուածոցը , գնաց զինուորեցաւ Միքիէրի , ինչպէս բոլոր ազնուականաց տղայքը կ'ընէին . բայց քիչ մը ատենէն սկսաւ դժուարութիւն զգալ այն սանձարձակ ոգին իր բնիկ երկրին մէջ , ուր խիստ էր թագաւորին կառավարութիւնը , և կ'ուզէր ճանապարհորդութիւն ընել . որովհետեւ փոփոխութիւն ու շարժումնք պէտք էր իրեն և ազատութեան կը կարօտէր : Տասնութ տարեկան էր՝ երբոր թագաւորէն մասնաւոր թոյլտուութիւն առնելով , որովհետեւ այն ատեն ասանկ էր այն երկրին օրէնքը , ելաւ իր հայրենիքէն անգղիացի ուղղափառ դաստիարակի մը հետ և Խտալիոյ ուրիշ կողմերը սկսաւ պտըտիլ : Ինչաւ Սիլւան հռոմ , Կաթոլի . ու դաստիարակը թող լով՝ գնաց Վաղղիա . անկից մտաւ Նիգղիոս , և առջի վայրկենէն սկսաւ սի-

բէլ նոյն աշխարհքը , որովհետեւ հոն ազատութիւն կը տեսնէր : 1768 տարւոյն ձմեռը հոն անցընելէն ետքը՝ Հոլանտա եկաւ , որ իր երկրորդ սիրած աշխարհքն էր նոյն պատճառաւ . ետքը Օուիցերիէն անցնելով՝ Խտալիա դարձաւ : Եւստափ ատեն Լաֆիէրի խաբեց իր գործունէութիւնը , որ զինքը հանդարտ չէր թողուր . բայց այնչափ ճանապարհորդութեանը մէջ բան մը տեսած չէր , և իր բռնելու ընթացքին պատրաստութիւն մը չէր եղած : Ի վերայ այսր ամենայնի սրտին մէջ խառոյկ ու սէր մը կար գրականութեան , որ երբեմն երբեմն դուրս կը ցատէր . և ահա այս անգամ Ղուրինի մէջ՝ Ռոնդէսգիէօի գրուածքները ու Պլուտարքոսի Վարք երեւելի արանցը կը կարդար շատ ախորժով :

Հոն 1769^{ին} ձմեռը անցընելէն ետքը՝ ուրիշ աւելի մեծ ճանապարհորդութիւն մը տեսաւ : Ղանաց Ղաերմանիա , ու Վեննա գալով՝ Շէօնպրունի մէջ տեսաւ Սեդաազազիոյ անուանի տաղերգակ բանաստեղծը , որ մեծարանաց համար կայսրուհւոյն դիմաց ծունկ կը չոքէր . ազատասէր Լաֆիէրին այնչափ նեղացաւ այս բանիս , որ Սեդաազազիոյի հետ չուզեց ծանօթանալ : Ետքը Բրուսիա անցաւ . անկից Տանիմարգա , Շուէտի երկիրը , Ռուսաստան . հոնտեղէն ալ Բրուսիա ու Հոլանտա կտրելով՝ երկրորդ անգամ Բնգղիա գնաց 1771^{ին} : Ետքը Սպանիա անցաւ , անկից ալ Բորդուգալ , ուր Իզապոնա մայրաքաղաքին մէջ բարեկամացաւ իտալմաս Ղալուզոյ անուամբ մարդուն հետ , որ շատ ազնիւ էր բարութեւն հանձարով երեւելի , և ինչուան կենաց վերջը շատ կը սիրէր զանիկայ : Եւստափ Լաբրոպայի շրջանը լմնացուց :

Եւստափ ճանապարհորդութիւնն ալ մեծաւ մասամբ անպտուղ եղաւ իրեն . որովհետեւ առանց վախճանի ու շուտ շուտ անցնող , անխոհեմութիւններ ընող ու ապօրինաւոր կրքերու հետեող մեղամաղձոտ բնութիւն մը խնդաւելի կրնար ընել : Հազիւ երբեմն՝ երբոր ա-

մէն բանէ ձանձրացած կ'ըլլար : Սոնդէնի գրուածքը կը խառնէր : Բայց սակայն ծածուկ փոփոխութիւն մը վրան սկսեւ էր ըլլալ . Տանիմարգայի մէջ իմացաւ թէ իտալացի էր . որովհետեւ ինչուան այն ատեն աւելի գաղղիարէն գիտէր . և իր մէկ հայրենակցին յորդորանօքը՝ պարապ ատենները Լեդարարգայի ու Ղասսոյի բանաստեղծութիւններէն քիչ մը սկսաւ կարդալ . ասով իր հայրենեաց վրայ սէր մը կը բողբոջէր սրտին մէջ :

Վերջապէս Լաֆիէրի քսանըջորս տարուան Բիեմոնդ դարձաւ , ու իր հայրենական Բոգի քաղաքը տեսնելէն ետքը՝ իր բնակութիւնը Ղուրին հաստատեց : Օւրմանալի փոփոխութիւն . այն վերջի աստիճանի ծոյլ ու միանգամայն գործունէաց Լաֆիէրին , որուն ամէն մէկ փափաքները մէյմէկ սաստիկ կիրք էին , և առանց այսպիսի մոլեգին կրից՝ անշուշտ անզգայ կը մնար , ալ ճաշապարհորդութենէ ձանձրացած՝ ուրիշ նոր զբաղմունք մը ուզեց . և այս եղաւ գրականութիւնն ու գրականութեան փառքը : Ղաղղիարէն լեզուն բաւական գիտէր . իտալերէն շատ քիչ , իսկ լատիներէն գրեթէ ամենաւնի . այս աստիճանի միայն գիտութիւն ունէր՝ երբ օր մը պարապ եղած ատենը յանկարծակի ուզեց ողբերգութեան հաստատած մը շինել իտալերէն ստանաւոր , առանց նիւթը մտածելու ու առանց կարգ մը դնելու մտքին մէջ . կեցած խուցին մէջ տեսած բաներէն՝ ողբերգութեան անունը Ղլեոպատրա դրաւ . գրեց որչափ որ թուղթը կը բաւէր , ու ետքը մէկ դի ձգեց : Ետեն անցնելով՝ երբոր ձեռքն ինկաւ այն գրած թուղթը , վառուեցաւ , և միտքը դրաւ ամէն դժուարութեան յաղթել ու այն դիպուածէն Ղլեոպատրա ողբերգութիւն մը շինել : Եստաւ ամենայն ջանքով աշխատեցաւ , և առաջին հանդէսը լմնացընելէն ետքը՝ իր մէկ երկու բարեկամացը խաւրեց դատաստանին իմանալու համար : Ղովեցին անոնք իր յաջողակութիւնը , բայց մէջն արուեստ պակ-

սիրը ցուցուցին : Չյուսահատեցաւ Լէֆիէրի . քերականութիւններ ու բառարաններ մաշեցընելով՝ քիչ ատենի մէջ շինեց շտկեց այն ողբերգութիւնը , ու Լանաստեղծք անուամբ զաւեշտ մ'ալ յօրինելով՝ 1775^{ին} յունիսի մէջ Պարինի Պարինեանոյ թէատրոնը ձևացընել տուաւ Լէոպատրան , իր փոփոխութեան վրայ վեց ամիս դեռ չանցած : Սեծաձայն ծափահարութիւններ եղան , և ողբերգութիւնը կրկին անգամ տեսարանի ելաւ . բայց Լէֆիէրի շուտով ճանչնալով իր երկասիրութեան խեղճութիւնը՝ թող չտուաւ որ մէյ մ'ալ ձևացընեն : Իր այս առաջին գործողութիւնը կը ցուցընէ սուր ճանաչողութիւն մը , որ կամայ կամայ իր փայլը պիտի առնէր :

Լյն օրուընէ ետքը՝ « Ողբերգակ ըլլալ ուզեցի , կ'ըսէ ինքը , և միշտ ուզեցի , և խիստ սաստիկ ուզեցի » . այդչափ զօրացաւ իր վրայ փառաց իղձն ու իր անձնական կարողութեան վրայ զգացած ներքին յոյսը . որովհետեւ ինքը երկրորդական կիրք չունէր : Ուստի այս նպատակն աչքին առջևը դրած ու անով բորբոքած՝ սանձահարեց բռնութեամբ իր ալեկոծեալ խռովայոյզ սիրտը , ու իր կիրքերը այս վախճանին դարձուց . թողուց պարապորդութիւնը , ու ձեռք առաւ իր գործունէութիւնը : Պարծաւ նայեցաւ իր վրան , ու տեսաւ որ թէպէտ տարիքը առաջ գացած էր , բայց ամենեւին տեղեկութիւն չունէր իր բնիկ լեզուին , ուսկից յարգ պիտի առնէին իր բանաստեղծութիւնները . անոր համար հաստատուն կամօք այս աշխատութեան տուաւ զինքը , ու երգմունք ըրաւ իրեն այնչափ ջանք ընելու , որ բոլոր Խտալիոյ մէջ իրմէ աւելի իտալերէն լեզուն ճանչցող մը չգտնուի : Եւ իսկ գաղղիարէն գրքերը բոլորովին մէկզի դրաւ . Տանդէի , Բեդրարգայի , Պասսոյի ու Լըրիոսդոյի բանաստեղծութիւնները ամենայն մտադրութեամբ ու քննութեամբ սկսաւ կարդալ՝ այնպիսի անդուլ ու անընդհատ ջանիւք , որ բացատրութիւն չըաւեր ըսելու . և ա-

նոնցմէ այլ և այլ հատուածներ միտք կ'առնէր . նմանապէս իտալացի երեւելի արձակաբան մատենագրաց գրուածքներն ալ կարդալու ետեւէ էր , որ շատ մեծ օգնութիւն ու օգուտ կ'ընեն բանաստեղծութեան . մէկ կողմանէ ալ փորձ կ'ընէր ոտանաւոր շինելու , և բաւոր իր փափագն այն էր՝ որ ողբերգութեան համար ուժով , ճոխ ու կտրուկ նոր ոճ մը հնարէ : — Բայց աղգային լեզուն սորվիլը միայն՝ ողբերգակ չընէր զմէկը : Լէֆիէրի գաղղիական ողբերգութեանց չէր ուզէր հետեւիլ . Խտալացիք չունէին . անոր համար ուզեց լատիներէն սորվիլ , որ գոնէ Սենեկայի ողբերգութիւնները կարդայ ու լատինական բառ առ բառ թարգմանութեանց վրայ յոյն ողբերգակաց ճաշակ մը առնէ . բայց ասոնցմէ շատ օգուտ մը չառաւ իր ողբերգութեանց համար : Չուշացաւ վարժապետ մը բռնեց ու մեծ ջանքով լատիներէնի ետեւէ էր :

Լյս ատեններէն առաջ գաղղիարէն երկու արձակ ողբերգութիւն շինած էր՝ Փիլիպպոս Բ ու Պոլինիկէս , որոնց վրայ իր բարեկամները , ինչպէս նաև ինքն ալ գոհ էին . տեսնելով որ շատ օգուտ կը քաղէ իր լեզուին ըրած կրթութիւններէն՝ փորձեց որ Փիլիպպոսը իտալերէն ոտանաւորի վրայ առնէ . բայց տեսաւ որ Լէոպատրայի տողերէն շատ տարբերութիւն չունին նոր շինածները : Ինկէց ետքը հաստատ միտքը դրաւ Պոսկանա երթալու , որ իտալական լեզուին Լտտիկէն է և բընակչաց սիրած դրախտը , ուր իրենց ամէն երևելի բանաստեղծները շնչմունք կ'առնեն . գեղեցիկ ձիրք լեզուին , ու այն երկնքին , որ ուրիշ աշխարհաց վրայ չտարածուիր : Լյս մտքով եկաւ Բիզա , ու հոն ալ աշխատութիւնները շարունակեց . և այն կեցած քիչ ատենը՝ իտալերէն արձակ շարագրեց Լտտիգոնա ողբերգութիւնը , Պոլինիկէսը ոտանաւորի վրայ առաւ՝ Փիլիպպոսէն քիչ մը լաւ . քաղաքին գրականները շատ հաւնեցան ասոնց : Հոն դարձեալ

կրթութեան համար Որստիոսի Լուստ-Լերթողականը արձակ թարգմանեց . Սենեկայի ողբերգութիւններէն ալ գեղեցիկ կտորները ոտանաւոր կը դարձնէր՝ թէ այս երկու լեզուաց մէջ առաջ երթալու , և թէ այն իմաստները իրեն սեփականելու համար : Ինչպէն անցաւ Ֆիորենցա ու հոն ալ քանի մը ամիս կեցաւ . և այն ատեն թէ խօսակցութեամբ և թէ ընթերցմամբ՝ նոյն ջանքով առաջ կը տանէր իր կրթութիւնը : Ետքը Դուրին անցաւ , և եռանդը չպակսեցուց . հոն մէկ երկու փորձ ընելով բանաստեղծութեան՝ շատ գոհ եղաւ ու քաջալերուեցաւ . և ուզելով իր ստացած ուժին չափն առնել՝ Դնտիգոնա ողբերգութիւնը ոտանաւորի վրայ առաւ . բայց տեսաւ որ բաց ՚ի վարժութենէն՝ վրան շատ բան մը չէր տեսներ գովելու , և թէ այն իր ուզած ու զգացած բարձր ու ողբերգական ոճէն դեռ շատ վար էր : Լոյս պատճառաւ Դուրինի մէջ իրեն համար շատ զուարճութեան առիթ գտնուելուն՝ 1777ին մայիսի Դոսկանա դարձաւ՝ Ղենովայի տերութեան ձամբով . և Սարձանա քաղաքը դիպուածով ձամբորդութեան պատճառաւ քանի մը օր արգիլուելով՝ ուզեց Տիտոս Լուիոս պատմագիրը կարդալ . շատ զարմացաւ այդ պերճ մատենագրին վայելուչ ճարտասանութեւր վրայ , և այնչափ սիրտը շարժեցաւ ու զգածուեցաւ Սիրգինիայի մահուան նկարագրութենէն , որ ողբերգութիւն ուզելով շինել՝ մէկէն մտածեց նիւթն ու կարգի դրաւ մտքին մէջ : Ետքը ընթացքը շարունակելով՝ Ինչա եկաւ , ու անկից ալ Սիենա , ուր այն ատեն հաստատեց իր բնակութիւնը : Հոս բարեկամացաւ Կորի Լյան տեղինի անունով հանճարաւոր անձին հետ , որ իրեն թէ իրախոյս կու տար և թէ ձամբայ կը ցուցնէր : Բազմիմեջ լսեց ըսուած ամբարիշտ գրուածքը կարդալով , որ սաստիկ բռնաւոր կառավարութիւն կը սորվեցընէ , չափէ դուրս բարկացաւ , ու բոլոր ոգւոյն եռանդեամբը՝ մէկէն ՚ի մէկ

Բռնաւորութեան վրայ պղտիկ գրուածք մը շինեց , որուն մէջ իր բեղնաւոր հանճարոյն թափ տալով՝ դառնութեամբ ու կրակով թագաւորութեան դէմ կը խօսի ու իր բնածին հասարակապետական կարծիքը կը պաշտպանէ : Լոյս գրուածքը կը ցուցնէ մեղի հանճար մը , որ ամենեւին քաղաքագիտութեան տեղեկութիւն չունենալով՝ միայն իր կրից ու քմաց կարծիքը պաշտպանելու համար ամէն այլանդակ բաներ կ'ըսէ , իբրեւ թէ անով բոլորովին հին ատենի ազատութեան նմանած կ'ըլլար : Ետքը ճարտարութիւնն ու հարստութիւն , որ այսօրուան օրս ազատութեան գործիք կը սեպուին , կը մերժէ փաստակար կը սեպէ , առանց մտադրութիւն ընելու ժամանակին յարմար՝ ազատութեան միջոցաց ալ փոխուելուն . և մէկ երկու Կրուտոսաց ըրած յանդուգն ապստամբութիւնը՝ բնական կը սեպէ : Ետքը մէջ կը տեսնուի Լուիսիէրեայ աշխարհքիս կենաց վիճակին վրայ ունեցած տգիտութիւնը . և ժԸ դարուն թագաւորները միշտ իբրեւ Տիբերներ ու Լեւրոններ աչքին առջեւ հանելով՝ այնպիսի բռնաւորութեան մը դէմ կը խօսի , որ հեռի է ու անկարելի : Ետեց ետքը քիչ ժամանակի մէջ շինեց Լաւմենոն , Սրեստէս ու Սիրգինիա սղբերգութիւնները . լատիններէն լեզուին կրթութիւնն ալ ձեռքէ չթողլով՝ կարդացած գրոց մէջ Յոբնալ կծու երգիծաբանը շատ սիրեց , որուն բանաստեղծութիւններն իրեն բնութեանը յարմար էին : Ինչ մը վերջը Ֆիորենցա գնաց , ու հոն սիրտը շատ կապուեցաւ Լուիզա Սոլպերկ կոմսուհոյն հետ , որ Սոլարտեանց վերջին շառաւիղին Եղուարդայ հետ ամուսնացած էր . և շատ պատերազմելով իրեն այս ապօրինաւոր սիրոյ կրիցը հետ , վերջապէս չկրցաւ թողուլ բաժնուիլ Ֆիորենցայէ՝ քանի որ Լապենի կոմսուհին հոն էր :

Լուիսիէրի Ֆիորենցայի մէջ գտնելով իր լեզուին փափաքած աղուորութիւնը . Լուիսիէրի ազատասէր իր հայ-

րենի երկրին մէջ ուզած աղատութիւնը չգտնելով, տեսաւ որ Ռիւսները իրեն համար չէ . ուստի ուզեց բոլորովին անկից ելլել . բայց այնպիսի օրէնք մը կար հոն, որ չէր կրնար մէկը իր կալուածները ուրիշի անցընել : Բայց ատեն բոլոր իրեն կալուածները (Յուրաքողն ընծայեց) ծածուկ այս դաշինքը դնելով հետը, որ տարուէ տարի 14,000 լիւրէ թոշակ տայ իրեն : Բայց այսպէս լմնացնելէն վերջը՝ շուայութեան ագա հուլիսեան զարկաւ Ռիւսներին . միայն գրքերու համար ստակի չէր խնայեր, ու ինչուան գիշերներն ալ անոնց վրայ կ'աշխատէր : Ֆիորենցայի մէջ ուրիշ տեսակ ոտանաւորի և ուրիշ բանաստեղծութեան ալ փափաք ունէր ու կրթութիւններ կ'ընէր . ասով է որ Ռիւսներին Սիւրիւսայ վրայ քերթուած մը շինեց՝ չորս երգով . բայց ասոր մէջ ալ վայրագ ու խիստ յանդուգն մտածութիւններ կան : Բայց աստեաներս մտածեց ու սկսաւ շինել Իշխան ու Վարդութիւնը անունով գրուածքը, որ իր գեղեցիկ երկասիրութիւններէն մէկն է, և Ռուսաւորութեան գրքէն ամէն կերպով լաւ է : Եւ որ մէջ կ'իմացնէ գարութեանց գեղեցիկութիւնը, ազգեցութիւնն ու ճշմարիտ պաշտօնը, և պատճառներով ու օրինակներով կը ցուցնէ թէ աշխարհքիս կառավարելու լաւագոյն ու զօրաւորագոյն միջոցն են . որով շատ կը պախարակէ այն թագաւորը, որ զասոնք չպաշտպանէր, մանաւանդ թէ կը հալածէ . բայց այս ալ կը ցուցնէ թէ իշխանութիւնը չէ որ հանձարը կը ստեղծէ . շատ ուժով գրուածք է, բայց ասոր վրայ ալ իր կնիքը տպաւորած է, որ է խստութիւնն ու դառնութիւնը : 1779ին իր Վալուզոյ բարեկամը Ֆիորենցա եկաւ . անիկայ շատ օգնեց իրեն դիտած արուեստին մէջ, ու առաջին յորդոր տուողն եղաւ որ կարգայ ու ճաշակ առնէ Սիւրիւսի հրաշալի ու զանազան գունով տաղաչափութեանը : Բայց Ռիւսներին այնչափ ախորժեցաւ ու սիրեց Սիւրիւսը, որ ետքը կ'ըսէր թէ Սիւրիւսը

գիւղիսէ, Սիւրիւսիցի ու Ռիւսներէն էր իր նոր հնարած ողբերգութեան ոճը : Բայց քաղաքին մէջ շատ ողբերգութիւններ մտածեց, գրեց ու լմնաց : Բայց ժամանակներս Վարդի գնաց անկից ալ հոմ եկաւ . բայց այս ատեն նուաճ ըրած գործողութիւնները իրեն պատիւ չըրին . միայն ագահութիւնը թողուց ու պատշաճ առատաձեռնութեամբ կը վարուէր : Հոմ երկու տարի կեցաւ, և որպէս զի դարձեալ զանազանութիւն մը ընէ իր աշխատութեանցը, որ առաջ կը տանէր, Տագաւոր շինեց ի վերայ Ռիւսներին : Բայց, որոնց մէջ շատ զօրաւոր մտածութիւններ կան, ազուր գաղափարներ և ոճն ալ ընդհանրապէս ազնուակամ է : Բայց վերջը Սիւրիւսի բանաստեղծին Սիւրիւսայ ողբերգութիւնը տեսնելով, որ շատ մեծ բան սեպուած էր, ուզեց իտալական ողբերգութեան վրէժն առնուլ, և անոր վրայ ուրիշ լաւագոյն մը մտածեց շինել . իր մտածելն ու ի գործ դնելը մէկ էր : Սիւրիւս վերջը Սիւրիւսեան հիանալի բանաստեղծութիւնները որոճալով մտքին մէջ անանկ վառուեցաւ իր արեւելեան վսեմ մտածութեանց ընդունակ ոգին, որ Սիւրիւս ողբերգութիւնը շինեց . և ինչպէս ինքը կ'ըսէ՝ թէ որ նոյն ատեն այս տեսակ նիւթեր ախորժէին Սիւրիւսի, Սիւրիւս Վրքէն ուրիշ ողբերգութիւններու նիւթեր ալ կ'առնէր :

Հոմայ մէջ ընկերութեանց գիւմաց Ռիւսներին կը կարգար երբեմն իր ողբերգութիւնները . ետքը իր կարողութեան չափը աւելի յայտնի կերպով մը ուզենալով իմանալ առանձնականաց խումբի մը ձեռքընել տուաւ Ռիւսներին ողբերգութիւնը, և ինքն ալ մէջը գիւղաւոր մաս մը առեր էր : Եւ որ ասիկայ մինչեւ երկինք բարձրացաւ, Ռիւսներին ուրախութեանէն չէր գիտեր ընելիքը . և ալ միտքը հաստատ դրաւ իրեն առջի չորս ողբերգութիւնները տպել տալու, և իր Սիւրիւս կեցող Սիւրիւս բարեկամին յանձնեց ասոր կատարումը, որ երկու ամսուան մէջ

ամենայն ջանքով գլուխ հանեց : Բայս
 գէս ահա անհուն աշխատութիւններէ ,
 այսչափ տարուան անընդհատ ըն-
 թերցմունքներէ , թարգմանութիւններէ
 և ողբերգութիւններ շինելէն ետքը՝
 վերջապէս հրատարակուեցան ասոնք :
 Հասաւ Բլֆիէրեայ ձեռքը տպագրու-
 թիւնը , և չափազանց փառասիրութե-
 նէ ու ցուցամոլութենէ բոլորեալ ինքը
 անձամբ քաղաքին մէջ կը պտրտէր ու
 կ'երթար տունները կը տարածէր օրի-
 նակները : Պիոս Զ սրբազան պապին
 ալ տարաւ այս հատորը , ու մեծարա-
 նաց նշան՝ ձեռքը պագաւ , որ միայն ծի-
 րանաւորաց կ'իյնայ . արժանաւոր գո-
 վեստներ ընդունեցաւ իրմէն , բայց երբ
 կ'ուզէր Սաւուղ ողբերգութիւնը իրեն
 ընծայել , քահանայապետը իր կրօնա-
 կան բարձր աստիճանին անվայել սե-
 պելով յանձն չառաւ :

(ԿԸ ՀՅՐՈՒՆԱԿՈՒՒ)

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Մասնակիան ձգողութիւն : (Տես երես 13)

Բ. Հաստատուն մարմնոյ հեղանիսի հետ
 զուգակցութիւնը :

Թէ որ կշիռքի մը նժարէն ապակի
 սկաւառակ մը կախես , և հակաքարշով
 մը հաւասարակշռութիւն գտնելէն ետքը՝
 սկաւառակը ջրի դպցրնես , այնչափ ու-
 ժով ջրոյ մակերեւութին կը զուգակցի՝
 որ վեր վերցընելու ատեն զինքը բռնող
 ջրին ծանրութենէն աւելի կ'ըլլայ : Բայս
 զուգակցութիւնն ապակւոյն ու ջրին
 մասնակցանքը մէջ եղած մասնակցական
 ձգողութէն առաջ կու գայ : Երկրակիսի
 պատճառաւ շատ հաստատուն մարմին-
 ներ թրջուելու ընդունակ են , և շատերն
 ալ աւելի կամ՝ նուազ զօրութեամբ
 մթնոլորտին խոնաւութիւնը իրենց կը
 քաշեն . օրինակի համար՝ այսպիսի է
 ապակին , որուն մակերեւոյթը գրեթէ

միշտ խոնաւ է , թուղթը , աղէլարը ,
 քանի մը տեսակ աղեր , և այլն : Բնոր
 հակառակն ուրիշ մարմիններ , ինչպէս
 ճարպը , պարարտ նիւթեր և արծնած-
 մետաղներուն շատը՝ իրենց մակերեւու-
 թին վրայ ջրի մասնակցունքը չեն կրնար
 պահել , թէ որ ջրի մէջ խօթես :

Շատ մարմիններ կան՝ որ սնդիկով
 չեն թրջիր . այսպէս է ապակին , քարը ,
 փայտը , երկաթը , պողպատը : Ուրիշ
 մարմիններ ալ կան , որոնց հետ շատ
 ուժով կը զուգակցի . ինչպէս է ոսկին ,
 արծաթը , անագը , կապարը , և այլն .
 և թէ որ այս գոյացութեանց մէկէն թիւ-
 թեղ մը սնդիկին մէջ խօթես , հանե-
 լու որ ըլլաս՝ կը տեսնես թէ բոլորովին
 ճերմկեցեր է . վասն զի սնդիկը լաւ մը
 հետը կը զուգակցի :

Գ. Հեղանիսի հեղանիսի հետ զուգակցու-
 րիւնը :

Երկու այլ և այլ հեղանիւթներու
 մասնակցանքը մէջն ալ կրնայ զուգակցու-
 թեան ձգողութիւն ըլլալ . այն ատենը
 այս հեղանիւթները կրնան իրարու
 հետ խառնուիլ , ինչպէս ըսենք՝ ջուրն
 ու գինւոյ ոգիքը :

Բնոր հակառակն ուրիշ հեղանիւթներ
 ամենեւին իրարու հետ զուգակցութիւն
 չունին . ինչպէս ջուրն ու ձէթը՝ որչափ
 որ աշխատիս իրարու հետ խառնելու ,
 միշտ իրարմէ կը բաժնուին :

Բայս նիւթիս վրայ խօսքերնիս լմըն
 ցընելէն առաջ օգտտեսակ հոսանիւթ-
 ներու վրայ ալ քանի մը խօսք ըսենք՝
 թէ ինչ զուգակցութիւն ունին իրարու
 հետ , և ինչ քանի մը հաստատուն ու
 հեղանիւթ մարմիններու հետ :

Ա. Կազերու իրարու հետ զուգակցութիւնը :

Բայլ և այլ օգտտեսակ հոսանիւթ-
 ներ թէպէտ և այնպիսի մասնակցունք-
 ներէ բաղադրուած են , որ իրար կը վա-
 նեն , բայց ամենուն վրայ ալ իրարու
 հետ զուգակցութիւն կ'երևնայ :